

ขั้นตอนการถือศีลอดใน ‘สมุดไทยขาว’ ของชาวมุสลิมแห่งคลองบางกอกน้อย

สุนิติ จุฑามาศ

นักวิจัย ฝ่ายคลังข้อมูลวิชาการ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย การถือศีลอดนั้นได้ถูกกำหนดแก่พวกเจ้า เช่นกับเดิยที่ได้กำหนดแก่บรรดาผู้ก่อนหน้า พวกเจ้ามาแล้วเพื่อพวกเจ้าจะได้ยำเกรง” (อัล-กุรอาน 2:183)

วันอาทิตย์ที่ 2 มีนาคม 2568 ที่ผ่านมา ได้เข้าสู่วันที่ 1 เดือนเราะมะฎอน ฮิจเราะฮ์ศักราช 1446 ตามประกาศอย่างเป็นทางการของสำนักจุฬาราชมนตรี โดยอ้างอิงผลการมองเห็นจันทร์เสี้ยว (ฮิลาล) หลังอาทิตย์ลับขอบฟ้า ดังนั้นในช่วงตลอดเดือนมีนาคมนี้ จึงเป็นบรรยากาศของ **เทศกาลถือศีลอด** ของชาวไทยมุสลิมและชาวมุสลิมในประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก โดยอย่างที่ทราบกันดีว่า การถือศีลอด หรือที่ในภาษาอาหรับเรียกว่า **อัส-ศิยาม** (الصيام : aṣ-Ṣiyām) หรือ **อัส-เศาวม์** (الصوم : aṣ-Ṣawm) หรืออย่างที่ชาวไทยมุสลิมคุ้นปากเรียกว่า **ถือบวช** นั้น เป็น 1 ใน 5 เสาหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม ซึ่งถูกบัญญัติขึ้นสำหรับชาวมุสลิมทั้งชายและหญิงที่มีวัยบรรลุนิติภาวะ โดยจะงดเว้นการกินและดื่มในช่วงก่อนอาทิตย์ขึ้นจนถึงอาทิตย์ลับขอบฟ้า ตลอดจนสำรวมตนทั้งกาย วาจา ใจ และมุ่งเน้นการปฏิบัติศาสนกิจเข้มข้นเป็นพิเศษตลอดระยะเวลา 29-30 วันของเดือนเราะมะฎอนอันศักดิ์สิทธิ์ (เดือนลำดับที่ 9 ตามปฏิทินอิสลาม) ชาวมุสลิมเชื่อว่าเป้าหมายของการถือศีลอด คือการยำเกรงต่อคำสั่งใช้ของพระผู้เป็นเจ้า การขัดเกลาจิตวิญญาณ การรู้จักสำรวมตนและยับยั้งชั่งใจ และการตระหนักถึงเพื่อนมนุษย์ตกทุกข์ได้ยาก

ในบทความนี้ จึงขอแนะนำแง่มุมเกี่ยวกับการถือศีลอด ผ่านมุมมองจากเอกสารโบราณของชาวมุสลิมในประเทศไทย ซึ่งอาจยังไม่ค่อยเป็นที่รับรู้มากนัก เพราะนอกจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานโบราณที่เขียนด้วยลายมือ หรือ ตำราศาสนาอิสลามที่เขียนด้วยภาษามลายู ที่เรียกว่า **กิตาบยาวิ** หรือ **กิตาบกูนิง** ซึ่งเป็นตำราฉบับตีพิมพ์ที่แพร่หลายในภาคศึกษาศาสนาอิสลามในอดีตแล้ว เรากลับไม่ค่อยทราบเกี่ยวกับการจัดบันทึกหรือตำราสมัยก่อนการพิมพ์ของ “ชาวมุสลิมที่พูดภาษาไทย” หรือ แม้กระทั่งองค์ความรู้และภาษาที่ใช้จัดบันทึกว่ามีลักษณะเช่นใด

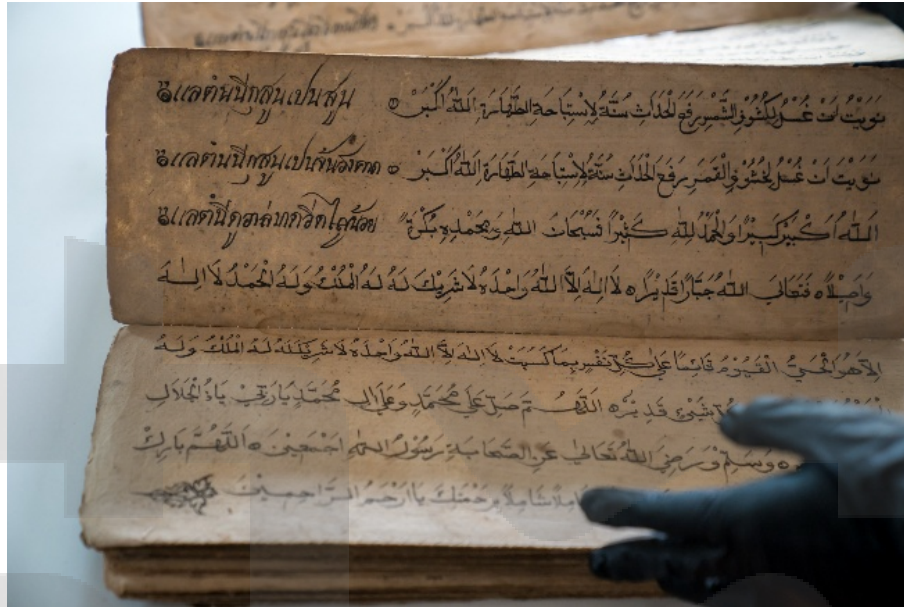
ผู้เขียนขอยกตัวอย่างเอกสารโบราณของชาวมุสลิมหายากประเภท **สมุดไทยขาว** ซึ่งคณะทำงานฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ของ ศมส. ได้รับความอนุเคราะห์จากเจ้าของ คือ คุณมนัสวี ฮะกีมี่ เลขานุการอัล-อิศลาห์สมาคม บางกอกน้อย ให้จัดทำสำเนาดิจิทัลเพื่อการศึกษาและเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชนต่อไป (ทะเบียน BKK-002-001) สมุดไทยเล่มนี้ ยังคงสภาพดี มีจำนวน 88 หน้า ตัวหนังสือเขียนด้วยหมึกดำเป็นอักษรอาหรับและภาษาไทย [ซึ่งเวลาอ่านภาษาอาหรับจะต้องอ่านจากขวาไปซ้าย ตรงกันข้ามกับภาษาไทยที่จะอ่านจากซ้ายไปขวา] สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุสมัยเก่าไปถึงช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คุณมนัสวีบอกเล่ากับคณะทำงานว่า สมุดไทยเล่มนี้ได้นำมาจากบ้านหลังเก่าของบรรพบุรุษในคลองบางกอกน้อย ซึ่งรอดพ้นจากการถูกทำลายจากการทิ้งระเบิดของเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรในช่วงสงครามมหาเอเซียบูรพาในช่วง พ.ศ. 2485-2487 (กุสุมา รัชชมณี, 2558: 100-101; สำราญ ผลดี, 2560: 101-108)

ภาพที่ 1 คุณมนัสวี ฮะกีมี่ กับ คณะทำงานเอกสารโบราณ ศมส.

แม้ว่าจะมีบางส่วนของสมุดขาดหายไป แต่ส่วนที่ยังเหลืออยู่ก็ยังสามารถทำให้ทราบถึงเนื้อหาหลัก ซึ่งประกอบด้วยกฎเกณฑ์และขั้นตอนของการประกอบศาสนกิจต่าง ๆ หรือที่ในปัจจุบันชาวมุสลิมเรียกว่า **ฟิกห์ อัล-อิบาดะฮ์ (นิติศาสตร์ของการสักการะ)** ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะประกอบด้วย การหลักความสะอาดและการชำระล้าง [อาทิ ประเภทของน้ำที่ใช้ในการชำระล้าง การอาบน้ำละหมาด การอาบน้ำหลังมีประจำเดือนหรือเพศสัมพันธ์ การชำระหลังขับถ่าย ฯลฯ] การขั้นตอนการละหมาด [การละหมาดฟิรฎู (ภาคบังคับ) การละหมาดซุนนะฮ์

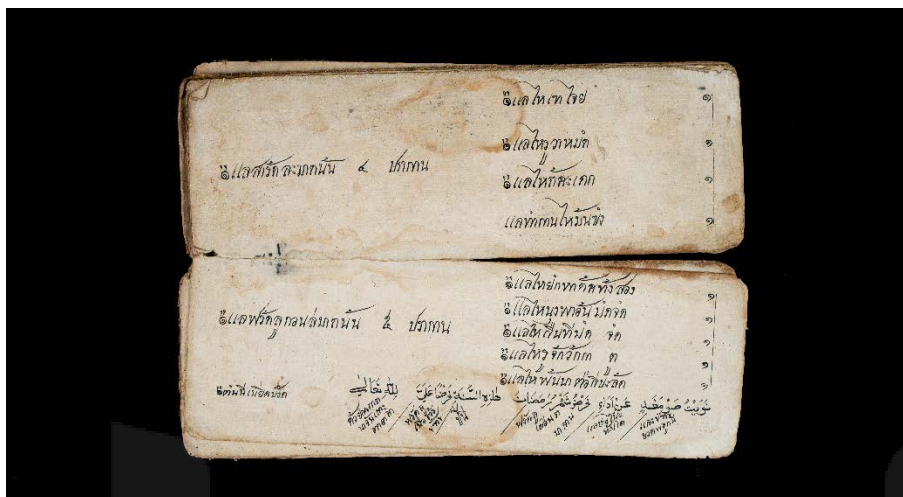
(ภาคส่งเสริม) ละหมาดวันอีด ฯลฯ] การถือศีลอด การบริจาคทานชะกาต และ การประกอบพิธีฮัจญ์ รวมถึงข้อปฏิบัติปลีกย่อยอื่น ๆ เป็นต้น (al-Aytah, 1999)

ภาพที่ 2 สมุดไทยชาว “ตำราศาสนาอิสลาม” BKK-002-001

ในบทความนี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวกับ **ขั้นตอนและกฎเกณฑ์การถือศีลอด** ดังต่อไปนี้

1. ว่าด้วยการตั้งเจตนา หรือ การเหนียต [มาจากคำอาหรับ นียะฮ์ (نية : niyah)] เมื่อชาวมุสลิมจะประกอบศาสนกิจใด ๆ จะต้องตั้งเจตนาเสียก่อน โดยจะกล่าวหลังจากรับประทานอาหารสะฮูร (มือแรก) เสร็จ ก่อนเข้าเวลาละหมาดซุฮรี (ก่อนพระอาทิตย์ขึ้น) ซึ่งหากไม่ได้ตั้งเจตนาในช่วงเวลาที่กำหนดแล้ว จะทำให้การถือศีลอดในวันนั้นเป็นโมฆะ ในสมุดไทยชาวนับนี้ มีประโยคที่ใช้สำหรับกล่าวตั้งเจตนาในการถือศีลอดเขียนระบุว่า “**ตั้นนี เนียตบวด**” เป็นอักษรอาหรับ 1 บรรทัด พร้อมคำแปลความหมายภาษาไทย ดังนี้:-

ภาพที่ 3 เนื้อหาเกี่ยวกับการเหนียตบวช

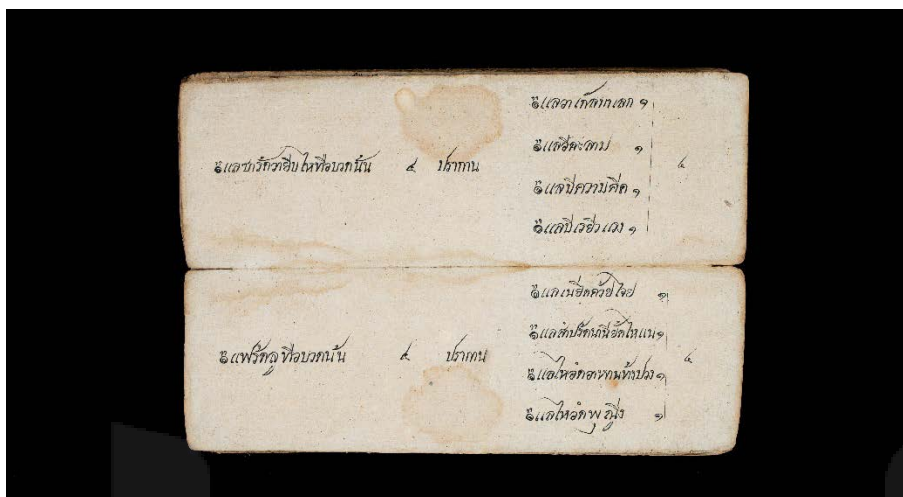
نَوَيْتُ صَوْمَعَدٍ عَنْ آدَاءِ فَرَضِ شَهْرِ رَمَضَانَ هَذِهِ السَّنَةِ فَرَضًا عَلَيَّ لِلَّهِ تَعَالَى
 แลชาบวดพรุกนี้ แลชายไนทันใด ฟร็ดลู่เดือนรามาลาน ปีนี้ ฟร็ดลู่เนื้อตัวข้า ด้วยเขาการานาอันลาตาอาลา*

คำอธิบาย

ประโยคภาษาอาหรับต้นนี้ ถอดคำอ่านเป็นเสียงภาษาไทยว่า “**นะวัยตุ เคามะเฆาะเต็น อันอะดาอิ ฟรฎุ ชะฮ์ริเราะมะฎอนะ ฮาซิชชะนะตะ ฟรฎูอันอะลัยยะ ลิลลาฮิตะอาลา**” ซึ่งชาวมุสลิมทั่วโลกในปัจจุบันก็ยังคงใช้ประโยคนี้ในการตั้งเจตนาถือศีลอดอยู่ ส่วนคำแปลความหมายภาษาไทยนั้นเป็นอักขรวิธีแบบโบราณ หากแปลด้วยสำนวนแบบชาวมุสลิมปัจจุบันได้ว่า “**ข้าพเจ้าตั้งใจถือศีลอดเป็นฟรฎุ ในเดือนเราะมะฎอนปีนี้ เป็นฟรฎุเหนือตัวข้าพเจ้า เพื่ออัลลอฮ์ตะอาลา**” ทั้งนี้ พบว่ามีการเลือกใช้คำภาษาไทย ได้แก่ **บวด = บวช** แทนคำว่า **ถือศีลอด** และการเขียนทับศัพท์ภาษาอาหรับด้วยอักขรวิธีถอดเสียงแบบโบราณ ได้แก่ คำว่า **ฟร็ดลู่ = ฟรฎุ** (ภาคบังคับ) / **รามาลาน = เราะมะฎอน** / **อันลาตาอาลา = อัลลอฮ์ตะอาลา** (อัลลอฮ์ผู้ทรงสูงส่งยิ่ง) ที่น่าสนใจ คือ การใช้คำภาษามลายูร่วมด้วย ได้แก่ **การานา = เพื่อ** [มาจากคำมลายู **เกอร์านา (kerana : کران)** มีรากเดิมจากสันสกฤตกรณ แปลว่า ด้วยเพราะ, เนื่องจาก] ซึ่งสะท้อนถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาวมุสลิมไทยที่ส่วนใหญ่มีเชื้อสายมลายู และภาษามลายูเป็นภาษาในการศึกษาศาสนาอิสลามเป็นพื้นฐานมาแต่เดิม

2. ว่าด้วยเงื่อนไขหน้าที่ของผู้ที่ต้องถือศีลอด ในสมุดไทยเล่มนี้ระบุว่า “**แลชาร์ตวายิบไห่ทือบวดนัน ๔ ปรากาน**” ซึ่งเขียนทับศัพท์ภาษาอาหรับ คำว่า **ชาร์ต** มาจาก **ชัรฎ์ (شرط)** แปลว่า กฎเกณฑ์, เงื่อนไข และ **วายิบ** มาจาก **วาญิบ (واجب)** แปลว่า จำเป็น, หน้าที่ โดยมีเนื้อหา ดังนี้ :-

* ในต้นฉบับจริง คำแปลความหมายภาษาไทยด้านล่าง จะกำกับประโยคภาษาอาหรับที่อ่านเรียงจากขวาไปซ้าย

ภาพที่ 4 เนื้อหาเกี่ยวกับเงื่อนไขหน้าที่และข้อบังคับในการถือศีลอด

๑ แลซารัดควายิปไห่ทือบวดนััน ๔ ปรากาน

๑ แลอาเกิ้ลบาเลก ๑

๑ แลอีสะลาม ๑

๑ แลมีความคิด ๑

๑ แลมีเรี่ยวแรง ๑

๔

คำอธิบาย คือ บุคคลที่เข้าเงื่อนไขหน้าที่ที่จะต้องถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอน มีด้วยกัน 4 ประเภท ได้แก่

- 1) บุคคลที่มีวัยบรรลุนิติภาวะ ในสมุดไทยใช้ **อาเกิ้ลบาเลก** [ทับศัพท์คำอาหรับว่า อากิล (عقل) = สติปัญญา + บาลิฆ (بالغ) = ผู้ไปถึง, ผู้บรรลุนิติภาวะ] หมายถึง บุคคลทั้งชายและหญิงที่มีอายุ 15 ปีบริบูรณ์ ตามหลักศาสนาอิสลามถือว่ามามีร่างกายสมบูรณ์ มีสติสัมปชัญญะ รู้จักผิดชอบชั่วดี เปลี่ยนผ่านจากวัยเด็ก สู่วัยเจริญพันธุ์ ผู้ชายหลั่งอสุจิ ผู้หญิงมีประจำเดือน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องเริ่มปฏิบัติศาสนกิจและรู้จักระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตตามครรลองศาสนา
- 2) บุคคลที่นับถือศาสนาอิสลาม ในสมุดไทยใช้ **อีสะลาม**
- 3) บุคคลที่มีความคิด หมายถึง มีสติสัมปชัญญะครบถ้วน ไม่ได้มึนเมา เสียสติ
- 4) บุคคลที่มีเรี่ยวแรง หมายถึง มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ ไม่เจ็บป่วย ไม่ทุพพลภาพ

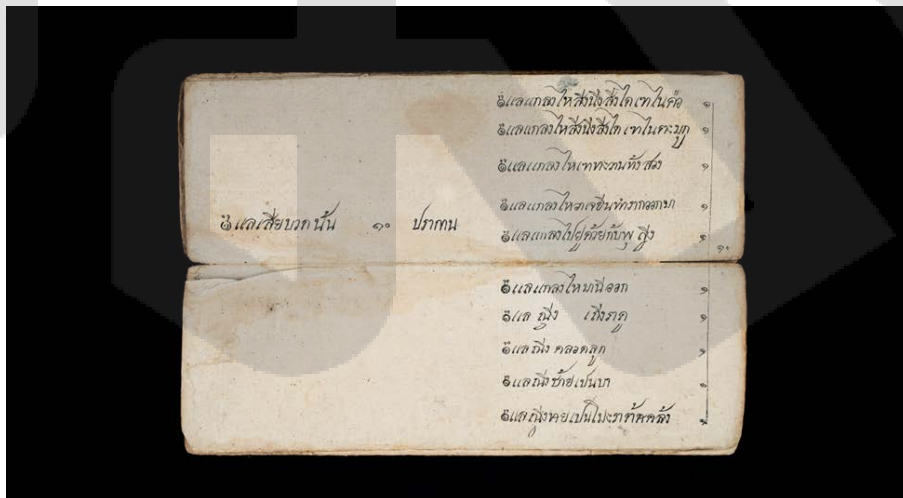
3. ว่าด้วยข้อบังคับในการถือศีลอด ในสมุดไทยเล่มนี้ระบุว่า “แลฟรัลฎูทือบวดนััน ๔ ปรากาน” ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ส่งผลให้การถือศีลอดนั้น สำเร็จครบถ้วนสมบูรณ์ ดังนี้:-

๑ แลพรั๊ดลูทืออบวदनัน ๔ ปรากาน	๑ แลเนียดด้วยใจ ๑ ๑ แลสำปรั๊ดนาณียัดไทแน ๑ ๑ แลให้ออดอาหารทั้งปวง ๑ ๑ แลให้ออดพญิง ๑	๔
--------------------------------	---	---

คำอธิบาย

- 1) ให้ตั้งเจตนาด้วยใจ
- 2) ตั้งเจตนาให้แน่วแน่สมบูรณ์ ในสมุทไทยใช้คำว่า สำปรั๊ดนา = สมบูรณ์ มาจากคำมลายูว่า เซิมปุรนา (sempurna) แปลว่า สมบูรณ์, เต็มเปี่ยม] และ นียัด แทน เนียด (เหนียด = ตั้งเจตนา)
- 3) ให้ออดอาหารทุกประเภท ในที่นี้รวมถึงการงดดื่มน้ำด้วย
- 4) ชายและหญิงให้ละเว้นการเพศสัมพันธ์ในระหว่างการถือศีลอด (แต่สามารถมีได้ในช่วงเวลากลางคืน)

4. ว่าด้วยสิ่งที่ทำให้เสียการถือศีลอด หรือ เสียบวช หมายถึง การกระทำใดที่ส่งผลให้การถือศีลอดเป็นโมฆะ และทำให้ไม่ได้รับผลบุญจากการถือศีลอดในวันนั้น ๆ และมีเงื่อนไขที่จะต้องถือศีลอดชดใช้ในภายหลัง สมุทไทย เล่มนี้ระบุว่า “แลเสียบวदनัน ๑๐ ปรากาน” แจงไว้ 10 ประการ ได้แก่

ภาพที่ 5 เนื้อหาเกี่ยวกับการเสียบวช

	๑ แลแกลงไหสิ่งนึ่งสิ่งใดเขาในคอ	๑	
	๑ แลแกลงไหสิ่งนึ่งสิ่งใดเขาในตะมูก	๑	
	๑ แลแกลงไหเขาทะวานทั้งสอง	๑	
	๑ แลแกลงไออาเจียนทำรอกออกมา	๑	
	๑ แลแกลงไปอยู่ด้วยกับหญิง	๑	
๑ แลเสียবাদนั้น ๑๐ ปรากฏาน	๑ แลแกลงโหมานีออก	๑	๑๐
	๑ แลหญิงถึงราดู	๑	
	๑ แลหญิงคลอดลูก	๑	
	๑ แลหญิงซ่ายเปนบา	๑	
	๑ แลหญิงขายเปนโม่ระรัตต์ศคลัง	๑	

คำอธิบาย

- 1) การแก่งหรือจงใจกลืนสิ่งใดเข้าในคอ
- 2) การแก่งหรือจงใจสูดสิ่งใดเข้าทางจมูก (*เช่น การนัตถยา สูบบุหรี)
- 3) การทำให้สิ่งหนึ่งเข้าในทวารหนักและทวารเบา
- 4) การอาเจียน สำรอก
- 5) การมีเพศสัมพันธ์
- 6) การทำให้น้ำอสุจิคือเคลื่อน
- 7) การมีประจำเดือน
- 8) การคลอดบุตร
- 9) เป็นบ้า เสียสติสัมปชัญญะ (รวมถึงเป็นลม)
- 10) ตกจากศาสนาอิสลาม ในสมุดไทยใช้ **โม่ระรัตต์** [มาจากคำอาหรับว่า **มูรัตต์ (مرتد)** = ผู้ที่หันกลับ, ผู้ที่ย้อนไปสู่สภาพเดิม] หมายถึง บุคคลที่หลุดออกจากการเป็นมุสลิม ออกจากศาสนาอิสลาม

5. การบริจาคชะกาตฟีฎร์ [ภาษาอาหรับ **ชะกาตฺฟีฎเราะฮ์ (زكاة الفطر) : zakāt al-Fiṭrah**] คือ การบริจาคทานภาคบังคับสำหรับชาวมุสลิมทุกคนที่ถือศีลอด มีวัตถุประสงค์จุนเจือแก่ผู้ยากไร้และขัดสน อีกทั้งการบริจาคนี้ จะการช่วยการถือศีลอดสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และเป็นการแสดงถึงการขอบคุณต่ออัลลอฮ์ที่ทรงประทานความโปรดปรานแก่มนุษย์ที่ถือศีลอดและการปฏิบัติศาสนกิจพิเศษในยามค่ำคืนตลอดเดือนเราะมะฎอน ทั้งนี้ กฎของการบริจาคชะกาตฟีฎร์ ตามสำนักนิติศาสตร์ (มัซฮับ) ชาฟีอีฮ์ ซึ่งเป็นที่แพร่หลายในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้ นั้น จะต้องจ่ายเป็นพืชพันธุ์ที่อาหารหลักของคนในถิ่นนั้น ๆ จำนวน 1 ศอ์ (อะลี ญุมอะฮฺ, 2556: 106) กรณีของชาวไทยมุสลิมคือ ข้าวสาร

ภาพที่ 6 เนื้อหาเกี่ยวกับการบริจาคข้าวชะกาตฟีฏร

اللَّهُمَّ أَنْ هَذَا زَكَاةُ الْفِطْرَةِ الَّتِي قَدْ وَاجَبَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيَّ فِي كُلِّ السَّنَةِ صَاعًا
 ซึ่งเทียบเท่า นี้แล ชะกาต ฟิดตะระ ของข้า วายิบ ซึ่งอันลาตาอาลา เนื้อตัวข้า แต่ทุก ๆ ปี นิ่งกันตั้ง

คำอธิบาย

ในสมุดไทยเล่มนี้ระบุประโยคสำหรับกล่าวตั้งเจตนารับบริจาคข้าวชะกาตฟีฏรว่า “แลตนี้เนียตดวงเขาเฟตะระของตัวเอง” โดยประโยคภาษาอาหรับต้นนี้ ถอดคำอ่านเป็นเสียงภาษาไทยว่า “อัลลอฮุมมา อัน ฮาซา ซา กาดิ อัลฟีฏเราะฮ์ อัลละตี ก็อด วาญะบะ อัลลอฮ์ตะอาลา อะลัยยะ ฟิ กุลลิ อัชชะนะเต็น ศออัน” มีคำแปลว่า “ซึ่งเทียบเท่า นี้แล ชะกาต ฟิดตะระ ของข้า วายิบ ซึ่งอันลาตาอาลา เนื้อตัวข้า แต่ทุก ๆ ปี นิ่งกันตั้ง”

หากแปลด้วยสำนวนแบบชาวมุสลิมปัจจุบันได้ว่า “โอ้อัลลอฮ์ แท้จริง นี่คือชะกาตฟีฏร ซึ่งอัลลอฮ์ผู้ทรงสูงส่งยิ่ง ได้กำหนดเหนือตัวข้าพเจ้า ทุก ๆ ปี จำนวน 1 ศอ์”

ในส่วนนี้ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการเทียบมาตรฐานของ ศอ์ (الصاع : aṣ-ṣā'a) หน่วยของชาวอาหรับในเมืองมะดีนะฮ์ โดยอัตรา 1 ศอ์ จะเท่ากับ 2.04 กิโลกรัม อย่างไรก็ตาม อัตราอาจมีอัตราที่แตกต่างกันบ้างในแต่ละประเทศ (อะลี ญุมอะฮฺ, 2556: 53-54) สำหรับชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน อัตราชะกาตฟีฏรที่กำหนดโดยสำนักจุฬาราชมนตรี 1 ศอ์ จะเท่ากับ 2.7 กิโลกรัม (สำนักจุฬาราชมนตรี, 2557) อย่างไรก็ตาม การถอดคำแปล “ศอ์” ของสมุดไทยเล่มนี้กลับใช้คำว่า กันตัง ซึ่งมาจากคำมลายูเรียกว่า กันตาง (كنتانغ : Gantang) อันเป็นชื่อมาตรา

ดวงผลผลิตทางการเกษตร ที่มาจากภาชนะทองเหลืองรูปทรงคล้ายขัน หรือ ถ้วยขนาดใหญ่ ซึ่งชาวมุสลิมในประเทศไทยในสมัยก่อนนิยมใช้ในการตวงข้าวชะกาดฟิฏูร์ (ดูภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 กันตัง (Gantang)

ที่มาภาพ: <https://iamm.org.my/education/learning-resources/malay-world-gallery-gantang>

ยิ่งไปกว่านั้น ในส่วนถัดไปของสมุดไทยยังระบุคำตั้งเจตนาในการมอบหมายให้บุคคลอื่นเป็นผู้บริจาคข้าวชะกาดฟิฏูร์แทน คำตั้งเจตนาของผู้รับบริจาคด้วย รวมถึงบทละหมาดตะรอวีห์ ซึ่งเป็นการละหมาดพิเศษในยามคำคืนที่มีเฉพาะในเดือนเราะมะฎอนอีกด้วย

สรุป

สมุดไทยเล่มนี้เป็นตำรา “ฟิกฮ์ อัล-อียาดะฮ์” หรือ “นิติศาสตร์ของการสักการะ” โดยเป็นการอธิบายขั้นตอนการปฏิบัติศาสนกิจพื้นฐานของศาสนาอิสลามและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมอย่างยิ่ง ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น **คู่มือมุสลิมเบื้องต้น** ก็ว่าได้ หากเมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยรวม พบว่ามีความใกล้เคียงกับตำราประเภทเดียวกันของชาวมุสลิมในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนพบประเด็นที่น่าสนใจคือ 1) รูปแบบการบันทึกตำราศาสนาอิสลามลงในสมุดไทยที่นับว่าหายาก 2) การจดบันทึกด้วยภาษาอาหรับ ซึ่งเป็นภาษาของพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานและอิสลามศึกษา และการถ่ายทอดเสียงและการใช้ความหมายเป็นภาษาไทยในแบบอักษรวิธียุโรป รวมถึงการใช้คำศัพท์ภาษามลายูปะปนอยู่ด้วย ที่สะท้อนรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของชุมชนมุสลิมบางกอก

น้อยที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษ “แขกแพ” ตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันผสมผสานจากความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของชาวมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สมุดไทยเล่มนี้จึงถือเป็นหนึ่งในหลักฐานในการทำความเข้าใจสังคมวัฒนธรรมและจารีตการจดบันทึกของชาวมุสลิมในประเทศไทยและเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะอีกด้วย

ขอขอบพระคุณ

คุณมนัสวี ฮะกีมี่ เลขานุการอัล-อิสลามห์สมาคม บางกอกน้อย, คุณนิสา เขยกลิ่น นักวิชาการฐานข้อมูล ฝ่ายคลังข้อมูลวิชาการ หัวหน้าโครงการเอกสารโบราณฯ สมส. และ คุณศุภกรานต์ พุ่มพฤษ์ นักผลิตสื่อ ฝ่ายเทคโนโลยีดิจิทัล สมส.

เอกสารอ้างอิง

กุสุมา รัชชมนี. (2558). **ราชการุญ จากวันนั้นถึงวันนี้**. กรุงเทพฯ: สหพัฒนการพิมพ์ จำกัด.

สำนักจุฬาราชมนตรี. (2557). **ประกาศจุฬาราชมนตรี เรื่อง การเทียบมาตราดวง ๑ ศอห์ ในชะกาตฟีฎร์**.

<https://www.skthai.org/th/news/30941-การเทียบมาตราดวง-1-ศอห์-ในชะกาตฟีฎร์>

สำราญ ผลดี. (2560). **มุสลิมบางกอกน้อย พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และวิถีวัฒนธรรมอิสลามในเมืองหลวง**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

อะลี ญุมอะฮฺ มุฮัมมัด อับดุลวะฮฺฮาบ. (2566). **มาตราซัง วัด ตวง ในกฎหมายอิสลาม**. กรุงเทพฯ: สนพ. เพื่อการค้นคว้าวิจัยด้านนิติศาสตร์อิสลาม.

al-Aytah, Hajjah Durriah. (1999). **Fiqh al-Ibadat (Jurisprudence of Worship) According to the Shafi'i School of Thought**. (Lama al-Jabban, trans.). Online Accessed on 7/3/2025.

<https://archive.org/details/FiqhAlIbadatHajjahDurriahAlAytah>